

رده‌شناسی زبان

وخته

پروین ال‌زین

دانشیار زبان‌شناسی دانشگاه تهران



مؤسسه انتشارات امیرکبیر

تهران، ۱۳۹۲

سرشناسه: البرزی ورکی، پرویز، ۱۳۳۴.
عنوان و نام پدیدآور: رده‌شناسی زبان/ نوشته پرویز البرزی.
مشخصات نشر: تهران: امیرکبیر، ۱۳۹۲.
مشخصات ظاهری: ۲۹۵ ص.
فروست: زبان‌شناسی، ادبیات و فرهنگ؛ ۱۰.
شابک: 978-964-00-1602-2
وضعیت فهرست‌نویسی: فیا.
یادداشت: کتابنامه: ص. [۲۶۵]-۲۷۵.
یادداشت: نمایه.
موضوع: رده‌شناسی (زبان‌شناسی).
رده‌بندی: -- رده‌بندی.
رده‌بندی شنگره: ۱۳۹۲، ۴، ۷ الف/۲۰۴ P
رده‌بندی دی‌سی: ۴۱۰
شماره کتابخانه ملی: ۳۲۹۷۲۲۹

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۰۰-۱۶۰۲-۲



مؤسسه انتشارات امیرکبیر

تهران: خیابان جمهوری اسلامی، میدان استقلال، صندوق پستی: ۱۱۳۶۵-۴۱۹۱

رده‌شناسی زبان

© حق چاپ: ۱۳۹۲، مؤسسه انتشارات امیرکبیر www.amirkbiri.net

نوبت چاپ: اول

نویسنده: دکتر پرویز البرزی

طراح جلد: شیمیا مهدوی

حروف متن: میترا ۱۳

چاپ و صحافی و لیتوگرافی: طرفه، تلفن: ۵۵۲۶۹۲۸۷-۸

شمارگان: ۱۵۰۰

بها: ۱۰۰۰۰۰ ریال

همه حقوق محفوظ است. هر گونه نسخه برداری، اعم از زیراکس و بازنویسی، ذخیره کامپیوتری، اقتباس کلی و جزئی (به جز اقتباس جزئی در نقد و بررسی، و اقتباس در گیومه در مستندنویسی، و مانند آنها) بدون مجوز کتبی از ناشر ممنوع و از طریق مراجع قانونی قابل پیگیری است.

فهرست

پیشگفتار.....	۱۳
۱. کلیات.....	۱۷
۱-۱. رده‌شناسی و مقایسه زبان‌ها.....	۱۷
۲-۱. دگرگونی و گوناگونی.....	۱۹
۳-۱. تعاریف و حوزه رده‌شناسی.....	۲۰
۴-۱. مسائل روش‌شناسی.....	۲۳
۵-۱. رده‌بندی جغرافیایی، وراثتی و ریشه‌شناسی.....	۲۶
۶-۱. طبقه‌بندی رده‌شناختی بر مبنای ساخت‌واژه.....	۲۹
۷-۱. جمع‌بندی.....	۳۵
۲. نشاننداری در رده‌شناسی.....	۳۷
۱-۲. نشاننداری و قواعد جهان‌شمول استلزامی.....	۳۹
۲-۲. معیارهای نشاننداری.....	۴۱
۱-۲-۲. ساختار.....	۴۱
۲-۲-۲. رفتار.....	۴۲
۱-۲-۲-۲. رفتار تصریفی.....	۴۴
۲-۲-۲-۲. رفتار توزیعی.....	۴۵
۳-۲-۲. بسامد.....	۴۶
۴-۲-۲. ارزش خنثی.....	۴۷

- ۳-۲- جمع‌بندی ۴۷
- ۴-۲- نشان‌داری در دستور زایشی ۴۸
- ۱-۴-۲- قواعد جهان‌شمول زبان در چارچوب دستور زایشی ۵۲
- ۲-۴-۲- وارونگی‌های نشان‌داری و نمونه‌های مطلوب مکمل ۵۶
۳. سلسله‌مراتب دستوری ۵۹
- ۱-۲- سلسله‌مراتب، قواعد جهان‌شمول استلزامی و نشان‌داری ۶۰
- ۲-۲- سلسله‌مراتب مهم دستوری ۶۲
- ۱-۲-۳- شمار ۶۲
- ۱-۲-۳- سلسله‌مراتب روابط دستوری و تأثیرپذیری گروه اسمی ۶۴
- ۲-۳- جاننداری، معرفه‌بودگی و سلسله‌مراتب مشخصه‌ها ۷۲
- ۳-۳- بندگی (سلسله‌مراتب محدودکننده) ۷۷
- ۳-۳- سلسله‌مراتب واج‌ختی ۷۸
- ۴-۳- جمع‌بندی ۸۰
۴. حالت دستوری و حالت غیر فاعلی ۸۱
- ۱-۴- حالت دستوری ۸۱
- ۲-۴- حالت غیر فاعلی ۸۳
- ۳-۴- حالت ارگتیو و ابسولوتیو ۸۵
۵. همانندی حالت و جایگاه فعل ۹۳
- ۱-۵- تأثیر متقابل در میان سلسله‌مراتب ۹۷
- ۲-۵- مانوس‌بودگی و موضوع‌گزینی ۹۹
- ۳-۵- مانوس‌بودگی و چیرگی ۱۰۰
- ۴-۵- مانوس‌بودگی و سلسله‌مراتب صوری ۱۰۱
۶. دسته‌بندی رده‌شناختی و رده‌شناسی ساخت‌های مضافیه ۱۰۳
- ۱-۶- مفهوم راهبرد زبان‌شناختی ۱۰۳
- ۲-۶- رده‌شناسی ساخت‌های مضاف‌الیه یا ملکی ۱۰۳
۷. مقایسه زبان‌شناختی حروف تعریف و فاعل در زبان‌ها ۱۱۹
- ۱-۷- حروف تعریف ۱۱۹
- ۲-۷- فاعل ۱۲۳
- ۳-۷- عوامل غیر رده‌شناختی، مسئله نمونه‌برداری و مبنای داده‌ها ۱۳۴

۸. رابطه بین رده‌شناسی و قواعد جهان‌شمول ۱۳۹
- ۱-۸. رده‌شناسی ضمائر انعکاسی ۱۴۱
- ۲-۸. رده‌شناسی رنگ‌واژه‌ها ۱۴۵
- ۳-۸. جمع‌بندی ۱۴۹
۹. طبقه‌بندی انواع واژه‌ها ۱۵۱
- ۱-۹. دو رهیافت متضاد از رده‌شناسی ۱۵۲
- ۱-۱. الگویی پویا برای تفکیک اجزای کلام ۱۵۴
- ۱-۲-۹. رده‌شناسی اجزای کلام ۱۵۶
- ۱-۳-۹. نقش پویا از رده‌شناسی اجزای کلام ۱۵۷
- ۱-۲-۹. بسط و هم‌نشینی ۱۵۹
- ۱-۲-۹. دور و هویت ۱۵۹
- ۲-۹. بسط و صریفی ۱۵۹
- ۳-۹. آیا اجزای کلام می‌توانند ۱۶۱
- ۱-۳-۹. روش توزیعی، نقش فضاها و نظریه رده‌شناختی ۱۶۲
- ۲-۳-۹. جمع‌بندی ۱۶۵
۱۰. رده‌شناسی افعال کمکی ۱۶۷
- ۱-۱۰. فرضیه استقلال ۱۶۷
- ۲-۱۰. فرضیه فعل اصلی ۱۶۸
- ۳-۱۰. دیدگاه درجه‌بندی ۱۶۸
- ۴-۱۰. آیا افعال کمکی نوعی مقوله جهان‌شمولند؟ ۱۷۱
- ۵-۱۰. سایر مواضع ۱۷۲
- ۶-۱۰. افعال شبه کمکی ۱۷۴
- ۷-۱۰. دیدگاه تابعیت یا ساختار تابعیت ۱۷۵
- ۸-۱۰. چگونه می‌توان افعال کمکی را توجیه نمود؟ ۱۷۶
- ۹-۱۰. جمع‌بندی ۱۷۶
۱۱. رده‌شناسی واژه‌آرایی ۱۸۱
- ۱-۱۱. قواعد جهان‌شمول گرین‌برگ ۱۸۱
- ۲-۱۱. نظریه سازه‌آرایی تنو فن مان ۱۹۷
- ۳-۱۱. نظریه سازه‌آرایی ای. ال. کی‌نن ۲۰۲

- ۱۱-۴- آرای فرانچسکو آنتینوچی در باب واژه‌آرایی ۲۱۳
- ۱۱-۴-۱- نظریات انتقادی نسبت به آرای فرانچسکو آنتینوچی ۲۲۰
- ۱۱-۵- نظریه‌سازه‌آرایی جان هاوکینز ۲۲۳
- ۱۱-۵-۱- رویارویی با نظریه‌ها و فرضیه‌های رایج در مطالعات رده‌شناسی ۲۲۳
- ۱۱-۵-۲- قواعد جهان‌شمول استلزامی ۲۲۸
- ۱۱-۵-۳- قواعد جهان‌شمول در زبان‌های حرف اضافه‌ای پیشین و ... ۲۳۲
- ۱۱-۵-۴- نظریات انتقادی نسبت به اصل سنگینی ۲۳۵
- ۱۱-۵-۵- قواعد جهان‌شمول در زبان‌های دارای حروف اضافه پسین و ... ۲۳۸
- ۱۱-۵-۶- نظریات انتقادی نسبت به اصل تحرک ۲۴۰
- ۱۱-۵-۷- پیش همزمان چند محدودکننده ۲۴۴
- ۱۱-۵-۱- هماهنگی متقابل مقوله‌ها ۲۴۵
- ۱۱-۹- عدد نسبت به هماهنگی متقابل مقوله‌ها ۲۵۳
- ۱۱-۵-۱- هماهنگی متقابل مقوله‌های هاوکینز و اصل ... ۲۵۴
- ۱۱-۶- رده‌شناسی و تاسیس زبان ۲۵۶
- ۱۱-۷- نکات پایانی و جمع‌بندی ۲۵۹
- نتیجه‌گیری ۲۶۳
- منابع ۲۶۵
- واژه‌نامه ۲۷۷
- فهرست زبان‌ها و خانواده‌های زبانی ۲۸۵
- نمایه ۲۸۹

پیشگفتار

زبان‌های گوناگون در چهار جهت برای پدیده‌های یکسان عناوین متفاوتی را به کار می‌گیرند. با این حال زبان‌شناسان می‌توانند که زبان‌های کنونی از زبان واحدی سرچشمه گرفته‌اند.

پدیده گوناگونی زبان‌ها در کتب ادیان الهی توضوح اشاره شده است. در قرآن کریم به پیامبر اکرم وحی می‌شود که خداوند پیامبران را از میان هریک از اقوام برگزیده است تا به زبان همان قوم بشر را هدایت نماید. (سوره ابراهیم، آیه ۴). در متن دیگری از قرآن کریم، قدرت پروردگار عالم به صراحت بیان می‌شود که آفریننده آسمان‌ها و زمین، و نیز خالق تفاوت زبان‌ها و تنوع نژاد کنین است. (سوره روم، آیه ۴۲). بنابراین، زبان که عطیه الهی است به صورت متنوع خلق شده است.

هنگامی که بشر به بررسی تفاوت زبان‌ها می‌پردازد، شاهد اختلاف در زبان‌ها را ناشی از آشفته‌گی و سردرگمی یا ازدیاد جمعیت تلقی کند. چنین تفاوتی به صرف اینکه انسان‌ها به زبان‌های گوناگونی چون انگلیسی، فارسی یا چینی تکلم کنند و آن‌ها را در واژگان، تلفظ یا دستور از هم تمایز دهند، خلاصه نمی‌شود. همچنین در بررسی گونه‌های زبان واحدی که از نواحی گوناگون و یا حرفه‌های مختلف سرچشمه می‌گیرند، با تفاوت‌های زبانی مواجه می‌شویم. علاوه بر این، چنین تفاوت‌هایی کمابیش بر حسب سن،

جنس و موقعیت نیز مشاهده می‌شوند. اصولاً هر سخنگو در هریک از جوامع زبانی گونه‌ای منحصر به فرد از زبان را به کار می‌برد.

با توجه به نکات فوق، یکی از وظایف اصلی مطالعات زبان‌شناسی، توصیف و توضیح مشترکات و تفاوت‌های زبان‌هاست تا بدین وسیله با سردرگمی‌ها مقابله و ازدیاد زبان‌ها را تبیین نماییم. پس چنین تلاشی نباید محدود به تفاوت‌های زبانی ناشی از خود زبان باشد تا در نهایت، تکلم زبان واحدی را به همه انسان‌ها نسبت دهیم. بی‌کره زمین تجویز نماید یا صرفاً ادعا گردد که زبان‌ها با وجود تفاوت‌ها، شباهت‌ها را دارند. گذشته از شناسایی مشترکات زبانی، تشخیص تفاوت‌های زبانی نیز به عهده مطالعات زبان‌شناسی است تا از رهگذر مقایسه، شناخت بهتری از زبان‌ها را فراهم کند.

حوزه‌ای از زبان‌شناسی که با توجه به جنبه‌های ساختاری، در مقابل جنبه‌های وراثتی (شجره‌ای) یا جغرافیایی به مقایسه زبان‌ها می‌پردازد، رده‌شناسی زبان نامیده می‌شود. رده‌شناسی زبان در ابتدا به‌خاطر توجه زبان‌شناسان اروپایی و امریکایی قرار گرفته است. با وجود این، اهمیت این حوزه تاکنون در کشورمان نادیده گرفته شده است. عدم توجه به این موضوع علمی، انگیزه‌ای شد تا نگارنده اهم مسائل رده‌شناسی زبان را در اولویت تحقیقات خود قرار دهد.

در پژوهش حاضر رده‌بندی‌های مطرح در زبان‌شناسی بررسی کشیده شده است و با استدلال‌های منطقی ثابت می‌شود که زبان‌ها با این رده‌بندی‌ها ناهماهنگند و به نوع ساختاری خاصی تعلق ندارند. با ارائه شواهد گوناگون ثابت می‌شود که طبقه‌بندی زبان‌ها به انواع مختلف حتی با به‌کارگیری چند پارامتر زبانی مدتهاً با نمونه‌های متناقض مواجهند، زیرا ممکن است زبان واحدی دارای چند ساختار متفاوت باشد. پس از مشاهده یافته‌ها درمی‌یابیم که هر ساختار به نوع زبان خاصی تعلق دارد و ممکن است زبان‌ها شامل دو یا چند ساختار متفاوت باشند.

اما رده‌شناسی زبان به چه کار می‌آید؟ رده‌شناسی، همانند نظریه دستوری، به کار توصیف زبان‌ها می‌آید؛ البته، رده‌شناسی‌های زبان در رابطه با کارایی یا فایده

به داوری می‌پردازند، درحالی‌که نظریه‌های دستوری در رابطه با درستی یا صحت نظریه‌ها ارزیابی می‌شوند.

از آنجایی که این پژوهش در نوع خود نخستین اثری است که در زمینه رده‌شناسی زبان انجام می‌گیرد، نگارنده هرگز ادعا ندارد که مطالب آن خالی از کمبودها و کاستی‌ها باشد، زیرا نواقص هرگونه تحقیق علمی در گذشت زمان اجتناب‌ناپذیر است. از این جهت، مؤلف تذکرات و پیشنهادات اصلاحی از جانب خوانندگان گرامری را به جان و دل می‌پذیرد و بر دیده منت می‌گذارد.

باری امید است که رهاورد حاضر مورد توجه زبان‌شناسان و سایر صاحب‌نظران قرار گیرد. گامی در راه گسترش این‌گونه مطالعات و تکامل آن در سرزمینمان باشد.

پرویز البرزی

اردیبهشت ۱۳۸۹